

RESPONSABILITATEA SOCIALĂ A COMUNICĂRII MEDIATICE THE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE MEDIA COMMUNICATION

Mihai LESCU, *doctor în științe politice,*
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The article is focused on defining the very important concepts of journalistic activity such as responsibility and responsiveness. The social responsibility of the media becomes more important as the practice of social life demonstrates that freedom of expression and information provided by the media, its fundamental social function, the "watchdog" is strongly hindered in current circumstances. The doctrine of social responsibility of the media communication is based on the free access for all citizens to information of public aspects of the social life. After examining the history of the becoming of the concept of media responsibility, the author applied its postulates to the realities of the Moldovan media, highlights the achievements and hardships of the functional framework of the media sector of the Republic of Moldova.

Asistată de noile tehnici comunicaționale, una din ultimele fiind internetul, actualmente comunicarea este percepută ca fiind un transfer de date și informații, un proces activ în care fiecare agent este în același timp emițătorul (unui mesaj) și receptorul (altui mesaj, transmis de interlocutori). Era tehnologiilor informaționale a deschis o și mai mare mobilitate virtuală tuturor actorilor implicați în acest proces, inclusiv a mijloacelor de comunicare de masă care, nu de puține ori, vizează funcția de control social, sursă de presiune socială asupra individului [1].

Odată cu avansarea tehnologică a instrumentelor de comunicare, presa scrisă, componentă de tradiție a mass-mediei, se impune tot mai mult, reprezentând un proces activ în care fiecare individ sau grup implicat fac între ei schimb de mesaje pe diverse teme, influențându-se reciproc, fiind în acest mod „atrași într-un proces dinamic de dezvoltare, al cărui desfășurare nu poate fi anticipată” [2, p. 132].

Exigențele societății informaționale, în care cele mai importante avantaje sociale și de producție se leagă de producerea informațiilor și de comunicații, după cum remarcă specialiștii, comportă o utilizare intensă a mijloacelor de comunicare, impetuos necesară, generând consumul febril de mesaje mediatice și determinând un interes sporit pentru răspunderea socială pe care și-o asumă presa în procesul comunicării.

Examinarea problematicii privind responsabilizarea socială a presei devine cu atât mai importantă cu cât practica vieții sociale demonstrează că libertatea de exprimare și informare oferită de presă, funcția socială fundamentală a acesteia, cea de „câine de pază”, „este puternic stânjenită. O reprezentare corectă a

realității sociale nu poate fi niciodată obținută din mesaje monovalente, din informații brute și din axiome ce mizează pe adevăruri utile. O reprezentare corectă și coerentă se obține dintr-o bogată, subtilă și adesea contradictorie țesătură de informații care aproximează adevăruri procesuale: ea e deci decodificată și interpretată în destinar: în mintea noastră, a fiecăruia, în afectele noastre, ale fiecăruia” [3, p. 95].

Deloc întâmplător faptul că teoria responsabilității sociale a presei găsește pentru început teren de afirmare pe continentul american, unde și până la acel timp publicațiilor periodice le-au fost aduse cele mai elogioase aprecieri din partea primelor persoane în stat: Thomas Jefferson, al treilea președinte al SUA, specifica, încă la 1787, că ziarele sunt mai importante decât guvernul țării, iar James Madison, al patrulea președinte al SUA, afirma: „Nimic nu ar fi mai lipsit de rațiune decât să-i dai poporului puterea și să-i oprești informația. <...> Un guvern popular fără o informare populară este prologul unei farse sau tragedii, sau poate al ambelor”.

Doctrina responsabilității sociale a comunicării mediatice are la bază accesul neîngrădit al tuturor cetățenilor la informația de interes social/ public, idee inspirată din codurile profesionale ale ziariștilor din țările cu democrația consolidată, și care, în esență, semnifică un compromis între punctul de vedere al necesității controlului din partea guvernului, privind mijloacele de comunicare de masă, și a concepției de sprijin deplin acordat libertății presei.

Doctrina a fost formulată în SUA în anul 1947 de către raportorii Comisiei Libertății Presei, din care făceau parte oameni de știință, politicieni și lideri de organizații comunitare. Impulsul principal a fost realizarea tot mai clară a faptului că piața liberă nu a putut satisface pe deplin așteptările de a avea o presă liberă și a oferi publicului beneficiile scontate. Ba mai mult; membrii Comisiei au constatat presiunea crescândă a elementului comercial asupra conținutului mediei, cât și faptul că în scopul de a aduna un număr mai mare de cititori, „presa pune accent pe excepțional în defavoarea reprezentativului, pe senzational, în defavoarea a ceea ce este interesant”. Raportorii nu se revoltau pentru că presa informează despre astfel de fapte, ci pentru că jurnaliștii se ocupă prea mult de ele: „este așa de obsedată de ele, încât uită să furnizeze cetățeanului informațiile și discuțiile de care el are nevoie pentru a face față responsabilităților sale în comunitate” [4, p. 581]. Caracteristica cea mai inovatoare a doctrinei responsabilității sociale a media, formulată de membrii Comisiei, este următoarea: responsabilitatea, ca și respectarea legilor, nu înseamnă o îngrădire a libertății de exprimare și că presa trebuie să înțeleagă că îndeplinește un serviciu public și, în acest context, trebuie să fie responsabilă pentru modul cum informează auditoriul, jurnaliștii înțelegând că erorile presei și pasiunile ei nu mai sunt private: dacă se înșală, înseamnă că ziarul/jurnalul înșală, la rândul său, opinia publică.

Teoria responsabilității sociale presupune necesitatea unei prese independente, capabile să controleze activitățile altor instituții publice și să trateze / interpreteze evenimentele corect și obiectiv. În unele privințe teoria în cauză pare a fi una radicală, deoarece în loc să ceară pentru presă libertate deplină, ea transferă pe umerii acesteia mai multe obligații. Astfel, precum conceptul liberalismului a fost o alternativă la ideile autoritare, tot așa teoria responsabilității sociale a însemnat un răspuns la ideile totalitare. Noțiunea de responsabilitate socială, în opinia noastră, este o încercare de a îmbina niște principii diferite: libertatea individuală și de alegere a persoanei, libertatea presei și datoria mass-mediei față de cetățean și societate. Există două căi de depășire a potențialului dezacord. Mai întâi de toate, se impune crearea de instituții neguvernamentale de control, care, la rândul lor, ar extinde cu mult domeniul de aplicare și semnificația conceptului de responsabilitate socială a comunicării de masă. În al doilea rând, pregătirea / perfecționarea profesională a jurnaliștilor trebuie să devină un mijloc important pentru obținerea unor standarde înalte ale calității de informare a maselor.

Conform teoriei responsabilității sociale, presei îi revin funcții importante în societate. Ea contribuie substanțial la democratizarea societății prin intermediul informării populației și oferind publicului condiții pentru exprimarea diferitelor puncte de vedere din domeniul social-politic și cel cultural, iar activitatea de control social, exercitată de mass-media, ar trebui să fie acceptată ca un exercițiu public și nu ca un capriciu privat, instituțiile media fiind îndemnate să pună accentul pe echidistanță și obiectivitate în procesul informării și să fie receptive la solicitările publicului.

După cum constată specialiștii, comunicarea, în același rând și comunicarea de masă, poate fi creativă sau distructivă. Presa/mass-media dispun de mare experiență și de un bogat arsenal (propagandă, manipulare, dezinformare, partizanat politic ș.a.) pe care le pot aplica de la caz la caz pentru „a face” bine sau rău social (în dependență de scopul urmărit) în procesul informării / aducerii la cunoștința publicului a faptelor și evenimentelor ce se derulează în societate.

Jurnalistul este figura centrală a activității mediatice, fiind purtătorul libertății de exprimare și al dreptului la informație. Activitatea lui este reglementată de norme juridice, dar și de norme deontologice. Lucru logic, dacă se ține cont de faptul că, istoricește, morala precede dreptul, stând la baza evoluției lui. Prin urmare, nu e de mirare că în unele situații, când conștiința profesională a jurnalistului este în dezacord cu prevederile responsabilității profesionale - parte a responsabilității sociale, pot să apară situații de conflict între prestația profesională și normativitatea conștiinței juridice, și aceasta o formă a răspunderii sociale.

Uneori, în literatura de specialitate nu se face distincția între răspundere și responsabilitate, acestea, conform dicționarilor, având sensul de obligație a unui individ sau a unei colectivități, care decurg din normele constituite în societate/

colectivitate la un moment dat. Dintre normele care reglementează comportamentul uman în societate mai importante sunt cele juridice, ce pot fi puse în aplicare prin forța de constrângere a statului. De aici și noțiunea de răspundere obține caracterul cel mai sever în cadrul normelor juridice. Oricum, elementul principal care poate distinge între termenii de răspundere juridică și responsabilitate este funcția lor socială. În timp ce răspunderea vizează conservarea unui sistem social, responsabilitatea privește ameliorarea sistemului social și dezvoltarea lui.

Analiza primilor pași făcuți pe calea democrației de către Republica Moldova ne dă temei să afirmăm că procesul transformărilor a făcut ca presa de la noi să treacă de la agonia la care era supusă până atunci de regimul totalitarist la extazul deschis de libertatea de expresie, caracteristică proceselor de tranziție și economiei de piață. Dacă în perioada sovietică presa purta răspundere juridică pentru orice soi de încălcări ce contraveneau politicii promovate de unicul partid, democratizarea și abrogarea cenzurii au deschis drumul către asigurarea pluralismului de opinii în societate și în media care, în noile condiții de activitate, au simțit lipsa acută a unui cadru juridic corespunzător, dar și a unui cod etic profesional. Acest gol a fost suplinit după adoptarea Constituției Republicii Moldova. În anul 1994 a fost adoptată de către Parlamentul țării *Legea presei*, în 1995 - *Legea audiovizualului*. *Codul principiilor de etică profesională al jurnalistului din Republica Moldova* a fost adoptat de către Congresul extraordinar al Uniunii Jurnaliștilor în anul 1999.

Fiind, în același timp, și obiectul, dar și subiectul dezvoltării sociale, presa/mass-media, eliberată la acel moment de interdicțiile administrative-de comandă nejustificate, influențează în mod vădit gradul de conștientizare al oamenilor și formarea opiniilor noi, ce corespund conținutului modifieror respectiv al progresului universal, devine tribuna opiniilor pluraliste. Reformele sociale de amploare au condus și la democratizarea de proporții a mass-mediei, dându-i un nou impuls și schimbându-i rolul în sistemul social-politic, au consolidat poziția morală și profesională a presei. Concomitent, a cunoscut renovare și structura presei scrise [5].

Popularitatea presei ca mijloc de informare și „oglină” a creșterii conștiinței civice s-a evidențiat în anii de tranziție prin faptul că, fiind angajată în procesul de democratizare, presa a favorizat pluralismul politic în societate, care, la rândul său, a devenit un garant al pluralismului de opinii în presă. Această reciprocitate este incontestabilă.

Crearea noilor partide și formațiuni a dus la apariția unor publicații periodice ce exprimau opiniile și interesele diferitor forțe și mișcări social-politice. Odată cu diferențierea politică, sistemul existent al presei a devenit nu numai multipartitist, ci și unul care reflecta diversele opinii și interese ale unor pături aparte ale societății. Au fost făcuți primii pași spre crearea bazelor societății

civile. A început procesul de conștientizare a sentimentului propriei demnități a cetățenilor, cărora li s-a acordat o libertate reală și posibilitatea de a face alegere social-politică.

Angajată în acest proces, presa multipartitistă devine institut al democrației directe. Rolul ei constă, pe de o parte, în crearea unor premise pentru acțiunile comune ale poporului cu structurile puterii, iar pe de altă parte - în capacitatea de realizare a drepturilor oamenilor prin exprimarea publică a opiniilor lor.

Concomitent cu restructurarea presei din monopartitistă în pluripartitistă au loc schimbări adecvate și în rândul cititorilor. Preferințele pentru anumite ziare și reviste sunt determinate de mecanismul interesului publicului. Presa simte aceasta, oferind publicații care provoacă curiozitatea cititorului, stimulând interesul maselor largi pentru conținutul acestui soi de materiale, fapt ce contribuie, pentru moment, la creșterea tirajelor unor ediții periodice.

Oricum, nu toate ziarele și revistele au fost pregătite la acea perioadă pentru a analiza imparțial faptele și evenimentele, pentru a reflecta obiectiv realitatea. În consecință, pe parcurs (mai cu seamă după ce s-au epuizat mapele cu date compromițătoare, iar audiența s-a plictisit de materialele cu elemente senzaționale și iz politic excesiv), interesul cititorului față de publicațiile periodice a scăzut dramatic. S-a micșorat și numărul abonaților la majoritatea ziarelor și revistelor, unul din motive fiind și creșterea prețului de cost la hârtie, dar mai cu seamă a celui de distribuție a presei.

Astfel, renovarea bruscă a situației politice din țară, redistribuirea funcțiilor de conducere și ale administrației publice, tendința spre schimbarea modului de influențare a sistemului politic asupra societății i-a surprins pe o bună parte de ziariști cu teme nepregătite. Au apărut anumite contradicții: ziariștii au contribuit activ la lichidarea bastioanelor totalitarismului și stagnării, dar mulți dintre ei nu au fost capabili să-și adjudece rolul de edificator al noii societăți democratice, de participant activ la promovarea reformelor social-economice, la desfășurarea activității de afaceri și trecerea la economia de piață. Multe publicații au început să bată pasul pe loc, tratând superficial problematica realității. În acest context sunt justificate pozițiile specialiștilor în materie, care se întrebă mai mult retoric: nu cumva, odată cu restructurarea și democratizarea, într-o foarte mare măsură s-a trecut direct dintr-o extremă (presă aservită puterii și controlată strict ideologic) în cealaltă extremă („facerea” știrii din vorbe și a „dezbaterii” din atacuri și contraatacuri la adresa persoanei, deseori cu exprimări indecente). Și tot ei concluzionează: aceasta este, credem, provocarea supremă la care jurnalismul trebuie să răspundă cu modestie, cu onestitate, cu respect consistent, adevărat, arătat publicului, toate acestea, combinate, însemnând *responsabilitate*.

În situația când principiile etice și profesionale, prevăzute de *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova*, pe care s-au obligat să-l respecte

80 de instituții și asociații mass-media din țară [6, p. 3], sunt încălcate, funcțiile vitale ale mass-mediei se transformă în disfuncții. Astfel, informarea devine dezinformare/manipulare, presa pierde încrederea cititorului, încetând de a mai fi supranumită metaforic, pentru meritele ce-i revin în societate, „câine de pază al democrației” și „puterea a patra” în stat.

În procesul tranziției spre democrație principiile libertății de exprimare și cele ale dreptului la informație au cunoscut o dezvoltare mult mai accelerată în raport cu principiile chemate să responsabilizeze sursele comunicării de masă. Odată ce aceste două componente se influențează și se condiționează reciproc, considerăm că atât libertatea de exprimare, cât și responsabilitatea socială a presei ar trebui să cunoască același ritm de dezvoltare și aplicare în practica informațională.

Aceasta cu atât mai mult cu cât libertatea de exprimare și dreptul la informație au fost concepute de mulți jurnaliști ca un drept de a scrie și interpreta tot și toate, după bunul plac, fără a da seama / a purta răspundere pentru aceasta. Dacă jurnaliștii de la noi se pătrundeau de *responsabilitate* și presa își îndeplinea cinstii și onest datoria în fața societății, nu ne întâlneam azi cu atâtea cazuri de insultă, ponegrire și intimidare între candidații în deputați în campaniile electorale, publicul ar fi cunoscut la momentul oportun adevărații făptași ai fărădelegilor produse. Deoarece responsabilitatea socială impune o analiză serioasă și la obiect a fiecărui caz aparte pentru a spune lucrurilor pe nume.

Democratizarea societății, industrializarea și afirmarea economiei de piață au fost însoțite de creșterea substanțială a publicității, care a devenit o sursă esențială de susținere financiară a presei. Pe această cale a fost extinsă și aria de comercializare a informației. Însă noile tehnologii comunicaționale, care au accelerat schimbul de informații, cât nu ar fi de paradoxal, au dus în același timp la înstrăinarea omului. Prin urmare, la moment, sarcina de bază a presei nu se rezumă doar la informarea oamenilor despre ce se întâmplă în societate, ci și să-i facă să se ocupe de dezvoltarea lor spirituală.

La ora actuală, presiunea exercitată de putere invocă noi forme de control și responsabilitate a presei. Acestea, după cum remarcă savanții, sunt diverse: un set de reguli și reglementări, codurile profesionale și cele de reglementare a publicității, legile antitrust, crearea de comisii, audieri parlamentare. Presa e un institut social. Ea poartă răspundere în fața societății și este obligată să reprezinte interesele societății. Mass-media, din punct de vedere social, trebuie să devină un institut de asigurate a comunicării între oameni, o tribună pentru exprimarea opiniilor și dispozițiilor grupurilor sociale, o arenă de dezbateri și elaborare a pozițiilor și hotărârilor colective. Toate acestea determină necesitatea ca presa să fie liberă, dar și responsabilă, luptând permanent pentru revendicarea drepturilor sale, fapt care i-ar permite să-și îndeplinească misiunea ce o are în fața

societății. Jurnaliștii, presa urmează să realizeze, că „nici o țară din lume nu lasă mediilor sale de informare o libertate deplină”, iar dacă „implicarea guvernului în activitatea media este astăzi mai rară și mai discretă, o nouă amenințare planează asupra independenței informației: concentrarea presei și importanța publicității subordonează mediile de informare puterilor financiare” [7, p. 65].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Drăgan, Ioan. *Paradigme ale comunicării de masă*. București, 1996; Noelle-Neumann, Elisabeth. *Spirala Tăcerii. Opinia publică - învelișul nostru social*. București, 2004; Moraru, Victor. *Mass-media vs politica*. Chișinău, 2001; Szabo, Lucian-Vasile. *Libertate și comunicare în lumea presei*. Timișoara, 1999.
2. Kraus, Wolfgang. *Urmele paradisului*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. 192 p.
3. Runcan, Miruna, *A patra putere. Legislație și etică pentru jurnaliști*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002. 364 p.
4. Agee, Warren K., Ault, Philip H., Emery, Edwin, Sauvêtre Anne. *Introductionaux Communications de Masse*. Bruxelles: De BoeckUniversité, 1989. 735 p.
5. Moraru, Victor, Stepanov, Georgeta. *Mass media din Republica Moldova- 2004 / Seria „Starea mass media”*. - Chișinău: Presa, 2005. 70 p.
6. *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova*. Redacție nouă. Chișinău, 2011.
7. Hastings, Michel. *Abordarea științei politice*. Iași: Institutul European, 2000. 119 p.